

આ પ્રકરણમાં તમે શું શીખશો ?

- 1.1 આર્થિક પ્રવૃત્તિ
- 1.2 બિનઆર્થિક પ્રવૃત્તિ
- 1.3 આર્થિક પ્રવૃત્તિ અને બિનઆર્થિક- પ્રવૃત્તિ વચ્ચેનો તફાવત
- 1.4 આર્થિક પ્રવૃત્તિના પ્રકાર
- 1.5 ધંધો
 - 1.5.1 અર્થ અને વ્યાખ્યા
 - 1.5.2 લાક્ષણિકતાઓ
 - 1.5.3 હેતુઓ
 - 1.5.4 ધંધાકીય જોખમો
 - 1.5.5 ધંધાકીય જોખમોનાં કારણો
- 1.6 વ્યવસાય
 - 1.6.1 અર્થ
 - 1.6.2 લાક્ષણિકતાઓ
- 1.7 રોજગાર
 - 1.7.1 અર્થ
 - 1.7.2 લાક્ષણિકતાઓ
 - 1.7.3 ધંધો, વ્યવસાય અને રોજગાર વચ્ચેની તુલના
- 1.8 ધંધાકીય પ્રવૃત્તિઓનું વર્ગીકરણ
- 1.9 વેપાર
 - 1.9.1 અર્થ
 - 1.9.2 લાક્ષણિકતાઓ
 - 1.9.3 પ્રકારો
- 1.10 વાણિજ્ય
 - 1.10.1 અર્થ
 - 1.10.2 લાક્ષણિકતાઓ
 - 1.10.3 વેપાર અને વાણિજ્ય વચ્ચેનો તફાવત
- 1.11 ઉદ્યોગ
 - 1.11.1 અર્થ
 - 1.11.2 વર્ગીકરણ

પ્રસ્તાવના

સમગ્ર વિશ્વમાં આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ વેપાર અને વાણિજ્યને જીવંત રાખે છે. તમારા શહેર અથવા ગામમાં કુભાર, લુહાર, વણકર, મોચી આર્થિક પ્રવૃત્તિ દ્વારા આર્થિક લાભ કે નાણાકીય વળતર મેળવતા હોય છે. શહેરમાં નાના-મોટાં કારખાનાઓમાં હજારો કામદારો કામ કરી રોજગાર મેળવે છે. આ બધી જ પ્રવૃત્તિઓ આર્થિક પ્રવૃત્તિઓ છે, જેનો ઉદ્દેશ આર્થિક ઉપાર્જનનો છે. ધંધો એ નફાના ઉદ્દેશથી કરવામાં આવતી આર્થિક પ્રવૃત્તિ છે. ધંધા ઉપરાંત વ્યવસાય અને રોજગાર પણ આર્થિક પ્રવૃત્તિના પ્રકાર છે. માનવીની જરૂરિયાતોમાં સતત વધારો થતો જાય છે. આ જરૂરિયાતો સંતોષવા માટે માનવીએ આર્થિક પ્રવૃત્તિ કરવી પડે છે. ઉદાહરણ તરીકે જોઈએ તો ખેડૂત અનાજનું ઉત્પાદન કરે છે. અસીલ વતી કેસ લડી વકીલ ફી મેળવે છે. કામદાર કારખાનામાં કામ કરી વેતન મેળવે છે. આ બધી જ પ્રવૃત્તિઓ પાછળનો ઉદ્દેશ નાણાકીય વળતર મેળવવાનો હોવાથી આવી પ્રવૃત્તિઓને આર્થિક પ્રવૃત્તિ કહેવામાં આવે છે.

સમાજમાં અમુક વ્યક્તિઓ આર્થિક લાભ અથવા નાણાકીય વળતર મેળવવાના હેતુ વગર પ્રવૃત્તિઓ કરે છે. દા.ત., સમાજસેવક સમાજસેવાના ઉદ્દેશથી કામ કરે છે. કોઈ ડોક્ટર સમાજસેવાના ઉદ્દેશથી પ્રેરાઈને મફત તબીબી સેવા આપે તો તે તેના માટે બિનઆર્થિક પ્રવૃત્તિ કહેવાય. બિનઆર્થિક પ્રવૃત્તિમાં આર્થિક લાભ, નાણાકીય વળતર અથવા આર્થિક ઉપાર્જનનો ઉદ્દેશ હોતો નથી.

1.1 આર્થિક પ્રવૃત્તિ (Economic Activity)

આર્થિક લાભ કે નાણાકીય વળતર મેળવવાના હેતુથી કરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિ એટલે આર્થિક પ્રવૃત્તિ. જીવન જીવવા માટે માનવીએ આર્થિક પ્રવૃત્તિ કરવી પડે છે જેથી નાણાં મેળવી માનવી તેની જરૂરિયાતોને સંતોષી શકે. આથી બધી જ આર્થિક પ્રવૃત્તિઓને ફળદાયી પ્રવૃત્તિઓ કહેવામાં આવે છે. આર્થિક પ્રવૃત્તિ કરનાર, બીજાની જરૂરિયાતો સંતોષીને પોતાના માટે આર્થિક લાભ મેળવે છે. દા.ત., ખેડૂત અનાજનું ઉત્પાદન કરી, વણકર કાપડનું ઉત્પાદન કરી, સુથાર ફર્નિચરનું ઉત્પાદન કરી સમાજના વિભિન્ન વર્ગની જરૂરિયાત સંતોષી તેમાંથી આર્થિક વળતર મેળવે છે. આજના આધુનિક યુગમાં આર્થિક પ્રવૃત્તિ કેન્દ્રસ્થાને છે.

1.2 બિનઆર્થિક પ્રવૃત્તિ (Non-Economic Activity)

બિનઆર્થિક પ્રવૃત્તિઓનો હેતુ નાણાકીય વળતર અથવા આર્થિક ઉપાર્જનનો હોતો નથી. સમાજમાં કેટલીક વ્યક્તિઓ નાણાકીય વળતર કે આર્થિક ઉપાર્જન મેળવવાના હેતુ વગર પ્રવૃત્તિઓ કરતા હોય છે. દા.ત., સમાજસેવક દ્વારા થતી સમાજસેવાની પ્રવૃત્તિ, માતા દ્વારા પોતાનાં બાળકોને ઉછેરવાની પ્રવૃત્તિ, કોમી એકત્ર માટે પ્રચાર કરતા કાર્યકરની પ્રવૃત્તિ, ભૂકુંપ અને ત્સુનામી જેવી ફુદરતી હોનારત સમયે અસરગ્રસ્તોને રાહતછાવણીઓમાં સેવા આપતા કાર્યકરોની પ્રવૃત્તિઓ વગેરેને બિનઆર્થિક પ્રવૃત્તિઓ કહી શકાય. આ માટેનું પ્રેરકબળ દેશસેવા, સમાજસેવા, લાગણી, પ્રેમ અથવા માનવીના જીવનમાં આવતું પરિવર્તન હોય છે.

1.3 આર્થિક પ્રવૃત્તિ અને બિનઆર્થિક પ્રવૃત્તિ વચ્ચેનો તફાવત

અનુક્રમ નંબર	તફાવતના મુદ્દા	આર્થિક પ્રવૃત્તિ	બિનઆર્થિક પ્રવૃત્તિ
(1)	હેતુ	આર્થિક લાભ મેળવવાનો હેતુ હોય છે.	સામાજિક સેવા, માનવસેવા, દેશસેવાનો હેતુ હોય છે.
(2)	અપેક્ષા	નફો, પગાર, ફી અને મહત્તમ સંપત્તિ મેળવવાની અપેક્ષા રહેલી છે.	દેશસેવા, સમાજસેવાની અપેક્ષા હોય છે.
(3)	પ્રકાર	ધંધો, વ્યવસાય અને રોજગાર ગ્રાન્ડ મુખ્ય પ્રકારો છે.	કોઈ પ્રકાર નથી.
(4)	જોખમ અને અનિશ્ચિતતા	જોખમ અને અનિશ્ચિતતા રહેલાં છે.	જોખમ અને અનિશ્ચિતતા રહેલાં નથી.

1.4 આર્થિક પ્રવૃત્તિના પ્રકાર

આર્થિક પ્રવૃત્તિના મુખ્ય ગ્રાન્ડ પ્રકાર છે : (1) ધંધો (2) વ્યવસાય અને (3) રોજગાર.

1.5 ધંધો (Business)

1.5.1 અર્થ અને વ્યાખ્યા : ધંધો એ અંગ્રેજ શબ્દ ‘Busy’ ઉપરથી ઉત્તરી આવ્યો છે. જેનો અર્થ ‘વ્યસ્ત’ રહેવું અથવા સતત પ્રવૃત્તિમય હોવું તેવો થાય છે. નફો અને સંપત્તિ મેળવવાના હેતુથી ધંધો કરવામાં આવે છે. ધંધાનો ખ્યાલ નફાના હેતુ સાથે જોડાયેલો છે. ધંધામાં કોઈક વાર ખોટ જાય તો પણ તે આર્થિક પ્રવૃત્તિ ગણાય છે. ધંધાની ટૂંકી, પણ સચોટ વ્યાખ્યા નીચે પ્રમાણે આપી શકાય :

“ધંધો એટલે નફાના હેતુથી કરવામાં આવતી કોઈ પણ કાયદેસરની આર્થિક પ્રવૃત્તિ.”

1.5.2 લાક્ષણિકતાઓ :

(1) નફાનો હેતુ : ધંધાનો મૂળભૂત હેતુ આર્થિક પ્રવૃત્તિ દ્વારા નફો મેળવવાનો હોય છે. ધંધામાં નફો મળતો બંધ થાય તો ધંધો બંધ થવાની નોભત આવે છે. ધંધાનું અસ્તિત્વ ચાલુ રાખવા માટે નફો અનિવાર્ય છે. વસ્તુની પડતર કિમત કરતાં વધુ કિમતે વેચવામાં આવે એટલે નફો થયો કહેવાય. ધંધાની કાર્યક્ષમતાને પણ નફાના માપદંડથી માપવામાં આવે છે. નફો એ ધંધાની પારાશીશી છે.

(2) વસ્તુ અને સેવાનો વિનિમય : વસ્તુ અને સેવાનું ઉત્પાદન કરી અથવા ખરીદીને તેનું વેચાણ કરવામાં આવે એટલે વસ્તુ અને સેવાનો વિનિમય થાય છે. ધંધામાં વસ્તુ અથવા સેવાનો વિનિમય સંકળાયેલો હોય છે. વસ્તુમાં ભૌતિક સ્વરૂપની અને સેવામાં અદ્દય કે અભૌતિક સેવાઓનો વિનિમય થાય છે. દા.ત., ઈલેક્ટ્રિકનાં સાધનોનું ઉત્પાદન કરતી કંપની ભૌતિક વસ્તુઓનો વિનિમય કરે છે, જ્યારે વિદ્યુત-સેવા પૂરી પાડતી કંપની સેવાનો વિનિમય કરે છે.

(3) જોખમ અને અનિશ્ચિતતા : ધંધામાં જોખમો અને વળતરની અનિશ્ચિતતાનું તત્ત્વ રહેલું છે. આગ, અકસ્માત, કર્મચારીઓની હડતાળ, હુલ્લડ, લૂટફાટ, ચોરી, ગ્રાહકોની પસંદગીમાં ફેરફાર, માંગમાં ઘટાડો, લોકોની જીવનશૈલી, રૂચિ, ટેવ વગેરેમાં ફેરફાર, હરીફાઈ, ટેક્નોલોજીમાં પરિવર્તન જેવાં માનવસર્જિત જોખમો રહેલાં છે. ત્સુનામી, ધરતીકંપ, વાવાજોડું જેવાં ફુદરતી જોખમો રહેલાં છે. આ જોખમો ધંધાની આવક ઉપર વિપરીત અસર કરે છે. વિવિધ પ્રકારનાં જોખમોને કારણે ધંધા દ્વારા મળતું વળતર અનિશ્ચિત બને છે. ધંધાનો હેતુ નફો હોવા છતાં જોખમોને કારણો કોઈક વાર ધંધામાં નુકસાન પણ થાય છે.

(4) તુષ્ટિગુણનું સર્જન : વસ્તુ અથવા સેવાની ઉપયોગિતા દ્વારા તેનો વપરાશ કરનારને સંતોષ આપવો એટલે તુષ્ટિગુણનું સર્જન. સ્વરૂપ, સ્થળ અને સમય એમ ગ્રાન્ટ રીતે તુષ્ટિગુણનું સર્જન થાય છે. કાચા માલનું તૈયાર માલમાં રૂપાંતર થાય અને તેને વપરાશ યોગ્ય બનાવવામાં આવે એટલે સ્વરૂપ તુષ્ટિગુણનું સર્જન થાય છે. માલના ઉત્પાદનના સ્થળને સુધી લઈ જવામાં આવે એટલે સ્થળ તુષ્ટિગુણનું સર્જન થાય છે. માલની જરૂરિયાત ન હોય ત્યારે તેનો સંગ્રહ કરી જરૂરિયાતના સમયે પૂરો પાડવામાં આવે ત્યારે સમય તુષ્ટિગુણનું સર્જન થાય છે.

(5) પ્રવૃત્તિનું સાતત્ય : ધંધામાં વ્યવહારો નિયમિત અને સતત થતા રહે છે. ધંધો એ સતત રીતે ચાલતી આર્થિક પ્રવૃત્તિ છે. વેપારી નફાના આશયથી ખરીદ-વેચાણની સતત પ્રવૃત્તિ કરે છે; પરંતુ ઉત્પાદક કે વેપારી પોતાના રહેવા માટે મકાન બનાવે અને ત્યાર બાદ મકાનના વેચાણમાંથી નફો મેળવે તો પણ તેને ધંધો ન કહેવાય, કારણ કે તેના માટે મકાનની લે-વેચ એ નિયમિત કે સતત પ્રવૃત્તિ નથી.

(6) નાણાંની જરૂરિયાત : ધંધા માટે તેની શરૂઆતથી અંત સુધી નાણાંની જરૂરિયાત રહે છે. ફેક્ટરીમાં કાચા માલમાંથી તૈયાર માલનું ઉત્પાદન કરવા, વેપારીને માલ ખરીદવા નાણાંની જરૂરિયાત રહે છે.

(7) આર્થિક પ્રવૃત્તિ : ધંધો એ નાણાંના ઉપાર્જન દ્વારા નફો મેળવવાના હેતુથી કરવામાં આવતી આર્થિક પ્રવૃત્તિનો એક ભાગ છે.

1.5.3 હેતુઓ : ધંધાનો પ્રાથમિક હેતુ નફાનો હોવા છતાં ગ્રાહકોમાં આવેલી જાગૃતિ, રાજ્યનાં નિયંત્રણો અને બદલાતી પરિસ્થિતિને કારણે ધંધાના એક કરતાં વધુ હેતુઓ સ્વીકાર્ય છે. ધંધાના હેતુઓને (A) આર્થિક અને (B) સામાજિક એમ બે ભાગમાં વહેંચી શકાય.

(A) આર્થિક હેતુઓ :

(1) નફાનો હેતુ : ધંધો એ આર્થિક પ્રવૃત્તિ હોવાથી ધંધામાં રોકાયેલી મૂડી ઉપર વાજબી વળતર મળી રહેવું જોઈએ. આ વળતર એટલે નફો. ધંધાના માત્ર અસ્તિત્વ માટે જ નહિ; પરંતુ ધંધાના વિકાસ માટે ધંધાએ નફો કમાવો અનિવાર્ય છે. નફો એ ધંધાનું પ્રેરકબળ, કાર્યક્ષમતાની પારાશીશી અને જીવનરક્ત છે. આજે મહત્તમ નફાના સ્થાને વાજબી નફાનો ખ્યાલ સ્વીકારવામાં આવે છે. વાજબી નફો કમાવાને કારણે ધંધાકીય એકમ સમાજમાં સ્વીકૃતિ મેળવવા સાથે હરીફાઈમાં ટકી શકે છે.

(2) મહત્તમ સંપત્તિના સર્જનનો હેતુ : નફાનો હેતુ ધંધાની વાર્ષિક કમાડી સાથે સંબંધ ધરાવતો ટૂંકા ગાળાનો ખ્યાલ છે. મહત્તમ સંપત્તિના સર્જનનો હેતુ લાંબા ગાળાનો હોય છે. લાંબે ગાળે ધંધાની સંપત્તિમાં વૃદ્ધિ થાય તેવી યોજનાઓ સ્વીકારવામાં આવે છે. જોકે આ માટે ધંધાએ મંદી જેવા સંજોગોમાં નફો કમાવાનો હેતુ જતો કરીને પણ ધંધાની સંપત્તિ ટકાવી રાખવી પડે છે. મહત્તમ સંપત્તિના સર્જનનો હેતુ ધંધાના માલિકના આર્થિક લાભ સાથે સંકળાયેલો છે.

(B) સામાજિક હેતુઓ :

સમાજને લાભ થાય તે માટે ધંધો કેટલાક સામાજિક હેતુઓને પણ પ્રાધાન્ય આપે છે. સમાજ વગર ધંધાનું અસ્તિત્વ શક્ય નથી. સમાજ છે તો ધંધો છે. આથી ધંધાના નફો ઉપરાંતના હેતુઓનું મહત્વ સ્વીકારાતું થયું છે. ધંધાના સામાજિક હેતુઓ આ પ્રમાણે છે :

(1) સામાજિક જવાબદારીનો હેતુ : ગ્રાહકોમાં આવેલી જગૃતિ, રાજ્યનાં નિયંત્રણો, ગ્રાહક શિક્ષણ, ગ્રાહક સંગઠનોને કારણે ધંધાએ સમાજના જુદાં જુદાં જૂથોના હિત પ્રત્યે સાગ રહેવાની જરૂરિયાત ઉદ્ભવી છે. સમાજના જુદાં જુદાં જૂથો કે વિભિન્ન વર્ગો જેવા કે માલિકો, કર્મચારીઓ, ગ્રાહકો, લેણદારો, સરકાર વગેરે ધંધાકીય એકમ સાથે સંકળાયેલાં હોય છે અને આ દરેક જૂથના ધંધા સાથેનાં હિત જુદાં જુદાં હોય છે. આ જુદાં જુદાં જૂથોનાં હિતોનો ખ્યાલ ધંધાકીય એકમે રાખવો જરૂરી હોય છે. પર્યાવરણની જળવણી, કર્મચારી કલ્યાણધારો, કારખાનાનો ધારો, ગ્રાહક સુરક્ષા ધારો, વગેરેનું ધંધાએ પાલન કરવું પડે છે.

(2) રોજગારીની તકો પૂરી પાડવાનો હેતુ : બેરોજગારીનું પ્રમાણ દિન-પ્રતિદિન વધતું જાય છે. રોજગારીની નવી તકો ઊભી થાય તે હેતુથી કેટલાંક ધંધાકીય એકમોની સ્થાપના કરવામાં આવે છે. દા.ત., ખાદી અને ગ્રામોદ્યોગ પંચ દ્વારા રોજગારીની તકો વધે તેવા ઉદ્યોગોની પસંદગી કરવામાં આવે છે. બેરોજગારોને રોજગારીની તક મળે તે હેતુથી પછાત વિસ્તારોમાં ધંધાકીય એકમોની સ્થાપનાને પસંદગી આપવામાં આવે છે.

(3) ગુણવત્તાવાળી વસ્તુઓ અને સેવાઓ પૂરી પાડવાનો હેતુ : સમાજના લોકો તેમની જરૂરિયાત સંતોષી શકે અને સરળ રીતે ઉપલબ્ધ થાય તે રીતે ગુણવત્તાયુક્ત વસ્તુઓ અને સેવાઓ પૂરી પાડવાનો હેતુ હોય છે. રસોઈમાં ઉપયોગી મસાલા, ઠંડાં પીણાં અને ખાદ્યપદાર્થોનું ઉત્પાદન કરતાં એકમોએ ઉચ્ચતમ ગુણવત્તાનાં ધોરણોનું પાલન કરવું જોઈએ. સામાજિક હેતુ ધરાવતાં ધંધાકીય એકમો વાજબી ભાવે વસ્તુઓ અને સેવા પૂરી પાડવા પ્રતિબદ્ધ હોય છે. દા.ત., વસ્તુના વેચાણ પછી ગ્રાહકના ઘર સુધી વસ્તુ પહોંચતી કરવી, વસ્તુની ગોઠવણી કરવી વગેરે.

(4) વાજબી વેપારી રીતરસમો અનુસરવાનો હેતુ : વસ્તુનાં કાળાંબજાર, વસ્તુનો સંગ્રહ કરવો, ગેરમાર્ગ દોરતી જાહેરાતો વગેરેને ધંધા માટે અયોગ્ય રીતરસમો ગણવામાં આવે છે. જરૂરિયાતવાળી વસ્તુઓની કૃત્રિમ અછિત ઊભી ન કરવી જોઈએ. ગ્રાહકો અને સમાજના કલ્યાણ માટે ધંધાકીય એકમ વાજબી વેપારી રીતરસમો અનુસરવાનો હેતુ રાખે છે.

(5) અન્ય હેતુઓ : અન્ય સામાજિક હેતુઓમાં (i) ધંધાકીય એકમે સમાજમાં પોતાની આગવી ઓળખ પ્રાપ્ત કરવી. (ii) ઉત્પાદનક્ષેત્રે નવાં સંશોધનો હાથ ધરવાં. (iii) રાઝ્યના આર્થિક વિકાસમાં મદદરૂપ થવું અને તે માટે સરકારને સહકાર આપવો. (iv) કર્મચારીઓને વિવિધ રીતે ઉત્તેજનો પૂરાં પાડવાં અને તેમના માટે કલ્યાણકારી યોજનાઓ અમલમાં મૂકવી.

1.5.4 ધંધાકીય જોખમો : ધંધામાં નફાની અનિશ્ચિતતા અથવા નુકસાન થવાનું જોખમ રહેલું છે. ભવિષ્યના અનિશ્ચિત બનાવો નફાને અસર કરે છે. આથી કઢી શકાય કે ધંધાકીય જોખમો સામેનું વળતર એટસે નફો. ધંધામાં બે સ્વરૂપનાં જોખમો રહેલાં છે : (A) કુદરતી જોખમો અને (B) માનવસર્જિત જોખમો.

(A) કુદરતી જોખમો : કુદરતી જોખમો, જેવાં કે ધરતીકંપ, પૂર વગેરે ધંધાના વિકાસને અવરોધે છે. ધંધાની મિલકતોનો નાશ કરે છે અથવા નુકસાન પહોંચાડે છે. કુદરતી જોખમો ઉપર ધંધાનો અંકુશ હોતો નથી.

(B) માનવસર્જિત જોખમો : માનવસર્જિત જોખમોને કારણે ધંધાનો વિકાસ અટકે છે અને ધંધાએ નુકસાન સહન કરવું પડે છે, જેમકે કર્મચારીઓની હડતાળ, ટેક્નોલોજીમાં પરિવર્તન, ગ્રાહકોની રૂચિ અને માંગમાં ફેરફાર, રાજકીય અસ્થિરતા, બજારમાં હરીકાઈનું જોખમ.

1.5.5 ધંધાકીય જોખમોનાં કારણો :

(1) ટેક્નોલોજીમાં ફેરફાર : ટેક્નોલોજીમાં થતી શોધપોળોને કારણે ઉત્પાદન પદ્ધતિમાં ફેરફાર કરવા પડે છે. ઉચ્ચતમ ગુણવત્તાવાળું ઉત્પાદન કરવા માટે નવી ટેક્નોલોજી અપનાવવી પડે છે. જૂનાં યંત્રોને સ્થાને નવાં યંત્રો વસાવવા પડે છે.

(2) વૈકલ્પિક પેદાશોનો ભય : ટેક્નોલોજીમાં થતા ફેરફારને કારણે ગ્રાહકો વૈકલ્પિક પેદાશો તરફ વળે છે. દા.ત., ફાઉન્ડન પેનના સ્થાને બોલપેન, તાંબાં અને પિતળનાં વાસણોનાં સ્થાને સ્ટીલનાં વાસણો, રેઝિયોનાં સ્થાને ટેલિવિઝન.

(3) હરીકાઈ : હરીકાઈ ધંધાનું જોખમ વધારે છે જેની પ્રત્યક્ષ અસર ધંધાના નફા ઉપર થાય છે. ધંધાકીય એકમે બજારમાં પોતાનું સ્થાન ટકાવી રાખવા અને હરીકાઈનો સામનો કરવા વસ્તુની વેચાણક્રિમત ઘટાડવી પડે છે અને જાહેરાતનો ખર્ચ કરવો પડે છે, જેથી નફો ઘટે છે.

(4) કાયદા : પ્રદૂષણ, ગ્રાહકો, કામદારો, ઉદ્યોગ વગેરે માટે સરકાર કાયદા ધે છે; પરંતુ આ કાયદા ધંધા માટે જોખમ પણ ઊભું કરે છે. દા.ત., લઘુતમ વેતનધારો અને કારખાનાનો ધારો ધંધાકીય એકમને ટેલવાક નિર્ણયો લેતાં અટકાવે છે.

(5) માંગની અનિશ્ચિતતા : વસ્તુની માંગમાં અનિશ્ચિતતા ધંધા માટે જોખમ ઊભું કરે છે. ગ્રાહકોની આવક, રુચિ, વસ્તુની કિંમતમાં ફેરફાર, ફુગાવો વગેરે વસ્તુની માંગને અનિશ્ચિત બનાવે છે, જેની અસર ધંધાના નફા ઉપર થાય છે.

(6) ભૌતિક જોખમ : ધંધામાં ઉપયોગમાં લેવાતી મિલકતોને થતું નુકસાન ભૌતિક જોખમ ઊભું કરે છે. યંત્રો અને સાધનો કામ કરતાં બંધ થઈ જાય, વહન દરમિયાન માલને નુકસાન થાય ત્યારે ભૌતિક જોખમ ઊભું થાય છે.

1.6 વ્યવસાય (Profession)

1.6.1 અર્થ : વ્યક્તિ પોતાની વિશિષ્ટ આવડત, જ્ઞાન, તાલીમ અને વ્યાવસાયિક શિક્ષણ દ્વારા સેવા પૂરી પાડી બદલામાં ફી મેળવે છે તેને વ્યવસાય કહે છે. વ્યવસાય કરતી વ્યક્તિએ જે-તે વ્યાવસાયિક સંગઠનનું સભ્યપદ મેળવવું પડે છે. સંગઠન દ્વારા સ્થાપિત આચારસંહિતાનાં ધોરણોનું પાલન કરવું પડે છે. દા.ત., ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ તરીકે સેવા આપનારે સી.આ.ની વ્યાવસાયિક લાયકાત મેળવવી પડે છે અને ઈન્સ્ટટ્યુટ ઓફ ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ ઓફ ઈન્ડિયાનું સભ્યપદ મેળવવું પડે છે. ડોક્ટર, વકીલ, સોલિસિટર, ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ વગેરે વ્યવસાયી વ્યક્તિઓ કહેવાય. વ્યાવસાયિક આવડતનો ઉપયોગ નોકરી માટે પણ થઈ શકે છે, જેમકે ડોક્ટર કોઈ હોસ્પિટલમાં વેતનના બદલામાં કાર્ય સ્વીકારે તો તે નોકરી કરે છે તેમ કહેવાય.

1.6.2 લાક્ષણિકતાઓ :

- (1) વ્યાવસાયિક વ્યક્તિએ વ્યવસાય માટે વિશિષ્ટ જ્ઞાન, ચાતુર્ય અને વ્યવસાયનું શિક્ષણ પ્રાપ્ત કરવું પડે છે.
- (2) સેવાના બદલામાં ફી મેળવે છે. જોકે વ્યાવસાયિક વ્યક્તિનું ફીનું ધોરણ તેની આવડત, જ્ઞાન અને અનુભવને આધારે અલગ-અલગ હોય છે.
- (3) વ્યાવસાયિક વ્યક્તિનો પ્રાથમિક ઉદ્દેશ સેવાનો હોય છે.
- (4) આવક મેળવવા માટેની સ્વતંત્ર પ્રવૃત્તિ છે.
- (5) વ્યાવસાયિક પ્રવૃત્તિને ઉત્પાદન સાથે સંબંધ નથી; પરંતુ વિવિધ વ્યક્તિઓની અંગત અને ધંધાકીય જરૂરિયાતો સંતોષવામાં આવે છે. દા.ત., વકીલ ફી મેળવીને અસીલ માટે કોર્ટમાં કેસ લડે છે.
- (6) જે-તે વ્યાવસાયિક સંગઠને નક્કી કરેલી વ્યવસાયની આચારસંહિતાનું પાલન કરવું આવશ્યક છે.
- (7) વ્યવસાયમાં મળતું નાણાકીય વળતર અનિશ્ચિત હોય છે.

1.7 રોજગાર (Employment)

1.7.1 અર્થ : રોજગાર એટલે નોકરી. નિશ્ચિત વેતનના બદલામાં અન્ય સાથેના કરાર અનુસાર સોંપેલું કાર્ય કરવાની આર્થિક પ્રવૃત્તિ. દા.ત., શાળામાં શિક્ષણકાર્ય કરતા શિક્ષક તથા સરકારી કર્મચારી.

1.7.2 લાક્ષણિકતાઓ :

- (1) રોજગારમાં શારીરિક કે બૌદ્ધિક શ્રમના બદલામાં નિશ્ચિત સમયે નિશ્ચિત વેતન ચૂકવાય છે.
- (2) રોજગારમાં નિશ્ચિત વેતન ઉપરાંત અન્ય લાભ મળે છે. દા.ત., તબીબી ભથ્થું, પેન્શન.
- (3) રોજગારમાં કરાર અનુસાર રોજગાર આપનારના તાબામાં રહી સોંપેલું કાર્ય કરવાનું હોય છે.
- (4) રોજગારમાં રોજગાર મેળવનાર વ્યક્તિ માટેની લાયકાત, કાર્યનો સમય, નિવૃત્તિ, નિવૃત્તિ પણીના લાભ વગેરે નિશ્ચિત હોય છે.
- (5) રોજગાર પરાવલંબી પ્રવૃત્તિ છે.
- (6) રોજગારમાં માલિક અને કર્મચારી બંને કરાર અનુસાર નિયમપાલન માટે બંધાયેલા હોય છે.
- (7) રોજગારી મેળવનારે કોઈ મૂડીરોકાણ કરવું પડતું નથી.

1.7.3 ધંધો, વ્યવસાય અને રોજગાર વચ્ચેની તુલના :

અનુક્રમ નંબર	મુદ્રા	ધંધો	વ્યવસાય	રોજગાર
(1)	કાર્યનું સ્વરૂપ	નાણાંના બદલામાં ગ્રાહકને વસ્તુ અને સેવાનો પુરવઠો પૂરો પાડવામાં આવે છે.	ફીના બદલામાં વ્યક્તિગત અને ધંધાકીય રીતે વિવેક-બુદ્ધિથી સેવા આપવામાં આવે છે.	કરાર અને નિયમો અનુસાર કાર્ય કરવાનું હોય છે.
(2)	લાયકાત	કોઈ શૈક્ષણિક લાયકાત અનિવાર્ય નથી.	શૈક્ષણિક લાયકાત, તાલીમ અને વિશિષ્ટ જ્ઞાન જરૂરી છે.	કાર્યનાં સ્વરૂપ અનુસાર લાયકાત જરૂરી છે.
(3)	બદલો કે વળતર	નફો મળે છે.	ફી મળે છે.	પગાર અથવા દરમાયો મળે છે.
(4)	મૂડી	ધંધાનાં સ્વરૂપ અને પ્રકાર અનુસાર મૂડીની જરૂરિયાત રહે છે.	સ્થાપના સમયે મર્યાદિત મૂડીની જરૂરિયાત રહે છે.	મૂડીની જરૂરિયાત નથી.
(5)	જોખમ	ધંધામાં નફાની અનિશ્ચિતતા અને નુકસાનનું જોખમ રહેલું છે.	નિશ્ચિત રકમની ફી ન મળવાનું જોખમ રહેલું છે.	નિયમિત ચોક્કસ વેતન મળતું હોવાથી જોખમ ઓછું હોય છે.
(6)	આચારસંહિતા	કાયદાકીય નિયમોનું પાલન કરવું પડે છે.	જે-તે વ્યાવસાયિક સંગઠન દ્વારા નક્કી થયેલ આચાર-સંહિતાના નિયમોનું પાલન કરવું પડે છે.	કરાર દ્વારા નક્કી થતા નિયમોનું પાલન કરવું પડે છે.
(7)	માલિકી હિતની ફેરબદલી	માલિકી હિતની ફેરબદલી શક્ય છે.	માલિકી હિતની ફેરબદલી શક્ય નથી.	માલિકી હક નથી.

1.8 ધંધાકીય પ્રવૃત્તિઓનું વર્ગીકરણ

ધંધાકીય પ્રવૃત્તિઓનું વર્ગીકરણ ગ્રાણ રીતે કરવામાં આવે છે : (1) વેપાર (2) વાણિજ્ય અને (3) ઉદ્યોગ.

1.9 વેપાર (Trade)

1.9.1 અર્થ : નફાના હેતુથી બે વ્યક્તિઓ વચ્ચે વસ્તુ કે સેવાના બદલામાં વસ્તુ કે સેવાનો અથવા નાણાંના બદલામાં વસ્તુ કે સેવાનો વિનિમય એટલે વેપાર. દા.ત., તમે દુકાનદાર પાસેથી પુસ્તક ખરીદો એટલે પુસ્તકની ખરીદી સામે નાણાં ચૂકવો છો એટલે વસ્તુના બદલામાં નાણાંનો વિનિમય થયો ગણાય. તમે બસની ટિક્કટ ખરીદી બસમાં મુસાફરી કરો એટલે નાણાંના બદલામાં સેવાનો વિનિમય થયો ગણાય.

1.9.2 લાક્ષણિકતાઓ :

- (1) વેપાર એ આર્થિક પ્રવૃત્તિ છે.
- (2) વેપારમાં બે પક્ષકારો હોય છે – ખરીદનાર અને વેચનાર.
- (3) વેપાર માટે વિનિમય અનિવાર્ય છે.
- (4) વેપારથી વસ્તુ કે સેવાની માલિકિની ફેરબદલી થાય છે.
- (5) વસ્તુના અવેજમાં નાણાં કે વસ્તુની ચુકવણી થાય છે.
- (6) વેપાર એ સતત ચાલતી પ્રવૃત્તિ છે.
- (7) વસ્તુ કે સેવાનું મૂલ્ય નાણાંમાં નક્કી થાય છે.
- (8) વેપાર એ કાયદેસર થતી પ્રવૃત્તિ છે.

1.9.3 પ્રકારો :

વેપારના બે પ્રકારો છે : (1) આંતરિક વેપાર અને (2) આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર.

(1) આંતરિક વેપાર : દેશની સરહદમાં જ જુદા જુદા વિસ્તારમાં થતો વેપાર એટલે આંતરિક વેપાર. અમદાવાદનો વેપારી કશીરથી સફરજનની પેટીઓ ખરીદે કે નાગપુરનો વેપારી રાજકોટ નારંગી મોકલાવે એટલે આંતરિક વેપાર થયો કહેવાય.

વિતરણની દસ્તિએ આંતરિક વેપારના બે ભાગ પાડી શકાય : (1) જથ્થાબંધ વેપાર અને (2) છૂટક વેપાર. જથ્થાબંધ વેપારી મોટા જથ્થામાં ઉત્પાદક પાસેથી ખરીદી કરી છૂટક વેપારીને તેની જરૂરિયાત અનુસાર માલનું વિતરણ કરે છે. જથ્થાબંધ વેપારી માલના ઉત્પાદક અને છૂટક વેપારી વચ્ચે કરી છે.

છૂટક વેપારમાં જથ્થાબંધ વેપારી પાસેથી છૂટક વેપારી માલ ખરીદે છે અને ગ્રાહકોને તેમની જરૂરિયાત પ્રમાણે માલ પૂરો પાડે છે.

(2) આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર : કોઈ પણ બે દેશો વચ્ચે થતાં વેપારને આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર કહે છે. આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર દેશની સરહદ ઓળંગે છે. દા.ત., જાપાનની કંપની ભારતના વેપારીને ટેલિવિઝન વેચે અથવા ભારતમાંથી કેસર કેરી યુ.એસ.એ. મોકલવામાં આવે.

આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારમાં (1) આયાત વેપાર (2) નિકાસ વેપાર અને (3) પુનઃનિકાસ વેપારનો સમાવેશ થાય છે.

1.10 વાણિજ્ય (Commerce)

1.10.1 અર્થ : વાણિજ્ય એટલે વેપાર અને વેપારને સહાયક સેવાઓ. આ સેવાઓમાં બેન્કિંગ, વીમો, વાહનબ્યવહાર, સંદેશબ્યવહાર, વખાર અને આડતિયાની સેવાનો સમાવેશ થાય છે. વેપારની આ સહાયક સેવાઓને કારણે વેપારની દસ્તિએ વિશ્વ એક બજાર બન્યું છે.

1.10.2 લાક્ષણિકતાઓ :

- (1) વાણિજ્ય શબ્દમાં વેપારનો સમાવેશ થાય છે.
- (2) વાણિજ્ય આર્થિક પ્રવૃત્તિ છે.
- (3) વેપારને મદદરૂપ થાય તેવી સહાયક સેવાઓનો સમાવેશ થાય છે. દા.ત., બેન્કિંગ, વીમો, વાહનબ્યવહાર વગેરે.
- (4) વસ્તુના સમય અને સ્થળ ઉપયોગિતામાં વધારો થાય છે.
- (5) સહાયક સેવાઓનું સાતત્ય હોય છે.
- (6) વેપારને સહાયક સેવાઓ યોગ્ય કિમતે મળી રહે તો ગ્રાહકોને વાજબી કિમતે વસ્તુઓ પૂરી પાડી શકાય છે.

1.10.3 વેપાર અને વાણિજ્ય વર્ચ્યેનો તરફાવત :

અનુક્રમ નંબર	તરફાવતના મુદ્દા	વેપાર	વાણિજ્ય
(1)	અર્થ	વેપારમાં નાણાંના બદલામાં વસ્તુ કે સેવાનો વિનિમય થાય છે.	વાણિજ્યમાં વેપાર ઉપરાંત વેપારને સહાયક સેવાઓનો સમાવેશ થાય છે.
(2)	કાર્યક્ષેત્ર	વેપારનું કાર્યક્ષેત્ર મર્યાદિત છે.	વાણિજ્યનું કાર્યક્ષેત્ર વિશાળ છે. વાણિજ્યમાં વેપારનો સમાવેશ થાય છે.
(3)	પક્ષકારો	વેપારમાં બંને પક્ષકારો લગભગ એકબીજાથી પરિચિત હોય છે અને નજીકના સ્થળે હોય છે.	વાણિજ્યમાં બંને પક્ષકારો દૂરના સ્થળે અને અપરિચિત હોઈ શકે, છતાં સહાયક સેવાઓ મેળવી શકે છે.

1.11 ઉદ્યોગ (Industry)

1.11.1 અર્થ : માનવ જરૂરિયાતો સંતોષવા માટે કાચા માલ ઉપર વિવિધ પ્રક્રિયાઓ દ્વારા ઉત્પાદન કરી તુષ્ટિગુણ ઉમેરવાની પ્રક્રિયા એટલે ઉદ્યોગ. દા.ત., લાકડાંમાંથી ફર્નિચરનું ઉત્પાદન. કાચા રૂમાંથી કાપડનું ઉત્પાદન.

ઉદ્યોગનાં લક્ષણોમાં ઉત્પાદન, આર્થિક પ્રવૃત્તિ, કાચા માલના સ્વરૂપમાં ફેરફાર, વિવિધ વસ્તુઓનું ઉત્પાદન, તુષ્ટિગુણનો ઉમેરો, આ ઉપરાંત માનવશ્રમ, કુદરતી સંપત્તિ અને યાંત્રિક સાધનોનો ઉપયોગ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

1.11.2 વર્ગીકરણ : (1) પ્રાથમિક ઉદ્યોગ (2) ગૌણ ઉદ્યોગ અને (3) આનુષ્ઠાનિક ઉદ્યોગ.

(1) પ્રાથમિક ઉદ્યોગ (Primary Industry) : આ ઉદ્યોગો મૂળભૂત ઉદ્યોગો છે. સમુદ્ર, જમીન, હવા સાથે સંકળાયેલા છે. કુદરત ઉપર નિર્ભર રહી ઉત્પાદન પ્રવૃત્તિ થાય છે. જમીન ઉપર ખેતી, પશુપાલન, મરધાં-બતકાં ઉછેર. દરિયા સાથે સંબંધિત મત્સ્ય ઉદ્યોગ.

(2) ગૌણ ઉદ્યોગ (Secondary Industry) : વિવિધ પ્રકારનાં યંત્રો અને ટેક્નોલોજીની મદદ લેવામાં આવે છે. કુદરતી સંપત્તિને વપરાશયોગ્ય બનાવી ગ્રાહકને પહોંચતી થાય તે દરમિયાન કરવામાં આવતી પ્રક્રિયા એટલે ગૌણ ઉદ્યોગ. દા.ત., ખાતર ઉદ્યોગ, રંગ અને રસાયણ ઉદ્યોગ અને સ્ટીલ ઉદ્યોગ વગેરે.

(3) આનુષ્ઠાનિક ઉદ્યોગ (Tertiary Industry) : વિશાળ ક્ષેત્ર ધરાવે છે. પ્રાથમિક અને ગૌણ ઉદ્યોગોને સહાય અને સેવા પૂરી પાડવા ઉપરાંત ગ્રાહકોની વધુ નજીક હોય છે. પ્રાથમિક ઉદ્યોગ અને ગૌણ ઉદ્યોગ દ્વારા જે પેદાશો મેળવવામાં આવે છે તેના ઉપર વિવિધ પ્રક્રિયા દ્વારા ગ્રાહકો માટે વસ્તુઓને વધુ વપરાશયોગ્ય બનાવે છે. દા.ત., તેરી ઉદ્યોગ, ઠંડાં પીણાંનો ઉદ્યોગ, બેકરી ઉદ્યોગ. આનુષ્ઠાનિક ઉદ્યોગમાં વાહનવ્યવહાર, બેન્ક, વીમો, વખાર, આડતિયા, માહિતીસંચાર વગેરેની સેવાઓનો પણ સમાવેશ થાય છે.

ખેતી દ્વારા ધાન્ય, દા.ત., ઘઉનું ઉત્પાદન કરવામાં આવે તે પ્રાથમિક ઉદ્યોગ. ઘઉનાંથી આટો (મેંદો) તૈયાર કરવાનો ઉદ્યોગ તે ગૌણ ઉદ્યોગ. મેંદામાંથી બ્રેડ, પાંચ, બિસ્કિટનું ઉત્પાદન એટલે આનુષ્ઠાનિક ઉદ્યોગ.

આ પ્રકરણમાં તમે શું શીખ્યા ?

આર્થિક પ્રવૃત્તિ : આર્થિક લાભ કે નાણાકીય વળતર મેળવવાના હેતુથી કરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિ.

બિનઆર્થિક પ્રવૃત્તિ : નાણાકીય વળતર કે આર્થિક ઉપાર્જનના હેતુ વગર કરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિ.

આર્થિક પ્રવૃત્તિ અને બિનઆર્થિક પ્રવૃત્તિ વચ્ચે તફાવત : (1) હેતુ (2) અપેક્ષા (3) પ્રકાર (4) જોખમ અને અનિશ્ચિતતા.

આર્થિક પ્રવૃત્તિના પ્રકાર : (1) ધંધો (2) વ્યવસાય અને (3) રોજગાર.

ધંધો : નફાના હેતુથી કરવામાં આવતી કોઈ પણ કાયદેસરની આર્થિક પ્રવૃત્તિ.

લાક્ષણિકતાઓ : (1) નફાનો હેતુ (2) વસ્તુ અને સેવાનો વિનિમય (3) જોખમો અને અનિશ્ચિતતાઓ (4) તુષ્ટિગુણનું સર્જન (5) પ્રવૃત્તિનું સાતત્ય (6) નાણાંની જરૂરિયાત (7) આર્થિક પ્રવૃત્તિ.

હેતુઓ : (A) આર્થિક હેતુઓ અને (B) સામાજિક હેતુઓ.

(A) આર્થિક હેતુઓ : (1) નફાનો હેતુ (2) મહત્તમ સંપત્તિના સર્જનનો હેતુ (3) અન્ય આર્થિક હેતુઓ.

(B) સામાજિક હેતુઓ : (1) સામાજિક જવાબદારીનો હેતુ (2) રોજગારીની તકો પૂરી પાડવાનો (3) ગુણવત્તાવાળી વસ્તુઓ અને સેવા પૂરી પાડવાનો હેતુ (4) વાજબી વેપારી રીતરસમો અનુસરવાનો (5) અન્ય હેતુઓ.

ધંધાકીય જોખમો : નફાની અનિશ્ચિતતા અથવા નુકસાન થવાનું જોખમ.

જોખમોનાં બે સ્વરૂપ : (A) કુદરતી જોખમો અને (B) માનવસર્જિત જોખમો.

ધંધાકીય જોખમોનાં કારણો : (1) ટેક્નોલોજીમાં ફેરફાર (2) વૈકલ્પિક પેદાશોનો ભય (3) હરીફાઈ (4) કાયદા (5) માંગની અનિશ્ચિતતા (6) બૌતિક જોખમ.

વ્યવસાય : બક્ઝિત તેની વિશિષ્ટ આવડત, જ્ઞાન, તાલીમ અને વ્યાવસાયિક શિક્ષણ દ્વારા સેવા પૂરી પાડી ફી મેળવે છે તેને વ્યવસાય કહે છે. દા.ત., ચાર્ટર્ડ એકાઉન્ટન્ટ, ડોક્ટર.

લાક્ષણિકતાઓ : (1) વ્યવસાયનું શિક્ષણ (2) તાલીમ (3) સેવાના બદલામાં ફી (4) પ્રાથમિક ઉદ્દેશ સેવાનો (5) સ્વતંત્ર પ્રવૃત્તિ (6) વ્યાવસાયિક સંગઠનનું સભ્યપદ (7) આચારસંહિતાનું પાલન.

રોજગાર : નિશ્ચિત વેતનના બદલામાં અન્ય સાથેના કરાર અનુસાર સોંપેલું કાર્ય કરવાની આર્થિક પ્રવૃત્તિ. શારીરિક કે બૌદ્ધિક શ્રમના બદલામાં નિશ્ચિત સમયે નિશ્ચિત વેતન મળે છે.

ધંધો, વ્યવસાય અને રોજગાર વચ્ચે તુલના :

(1) કાર્યનું સ્વરૂપ (2) લાયકાત (3) બદલો કે વળતર (4) મૂડી (5) જોખમ (6) આચારસંહિતા (7) માલિકી હિતની ફેરબદલી.

ધંધાકીય પ્રવૃત્તિઓનું વર્ગીકરણ : (1) વેપાર (2) વાણિજ્ય અને (3) ઉદ્યોગ.

વેપાર : નાણાંના બદલામાં વસ્તુ કે સેવાનો વિનિમય એટલે વેપાર.

લાક્ષણિકતાઓ : (1) આર્થિક પ્રવૃત્તિ (2) બે પક્ષકારો (3) વિનિમય (4) માલિકીની ફેરબદલી, (5) અવેજ (6) સતત પ્રવૃત્તિ (7) નાણાંમાં મૂલ્ય (8) કાયદેસર થતી પ્રવૃત્તિ.

વેપારના પ્રકારો : (1) આંતરિક વેપાર અને (2) આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર. આંતરિક વેપાર દેશની સરહદમાં જ થાય છે. બે દેશો વચ્ચે થતો વેપાર એટલે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર.

વાણિજ્ય : વેપાર અને વેપારની સહાયક સેવાઓ એટલે વાણિજ્ય. સહાયક સેવાઓમાં બેન્કિંગ, વીમો, વાહનન્યવહાર, વખાર અને આડતિયાની સેવાઓનો સમાવેશ થાય છે. વાણિજ્યમાં વેપારનો સમાવેશ થાય છે.

વેપાર અને વાણિજ્ય વચ્ચેનો તફાવત : (1) અર્થ (2) કાર્યક્ષેત્ર (3) પક્ષકારો.

ઉદ્યોગ : ઉદ્યોગ એટલે ઉત્પાદન, કાચા માલ ઉપર વિવિધ પ્રક્રિયાઓ દ્વારા તુણ્ણુણ ઉમેરવો જેથી માનવ જરૂરિયાતો સંતોષી શકાય.

ઉદ્યોગનું વર્ગીકરણ : (1) પ્રાથમિક (2) ગૌણ અને (3) આનુષંધિક.

પ્રાથમિક ઉદ્યોગ : મૂળભૂત ઉદ્યોગ, સમુદ્ર, જમીન, હવા સાથે સંકળાયેલો છે.

ગૌણ ઉદ્યોગ : યંત્રો અને ટેક્નોલોજીની મદદથી કુદરતી સંપત્તિને વપરાશયોગ્ય બનાવી ગ્રાહકો સુધી પહોંચતી થાય તે દરમિયાન કરવામાં આવતી પ્રક્રિયા.

આનુષંધિક ઉદ્યોગ : પ્રાથમિક અને ગૌણ ઉદ્યોગ દ્વારા જે પેદાશો મેળવવામાં આવે છે તેના ઉપર વિવિધ પ્રક્રિયા દ્વારા ગ્રાહકો માટે વધુ વપરાશયોગ્ય બનાવે છે.

સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના જવાબનો સાચો વિકલ્પ પસંદ કરી લખો :

- (1) આર્થિક પ્રવૃત્તિનો હેતુ ક્યો હોય છે ?

(A) સેવા	(B) નાણાકીય વળતર	(C) પ્રેમ	(D) સંવેદના
----------	------------------	-----------	-------------
 - (2) ધ્યાનનું અસ્તિત્વ ચાલુ રાખવા માટે શું અનિવાર્ય છે ?

(A) બિનઆર્થિક પ્રવૃત્તિ	(B) દેશસેવા	(C) નફો	(D) પુનઃનિકાસ
-------------------------	-------------	---------	---------------
 - (3) ધ્યાનની કાર્યક્રમતાનો માપદંડ ક્યો છે ?

(A) નફો	(B) સંચાલન	(C) ઉત્પાદન	(D) વેચાણ
---------	------------	-------------	-----------
 - (4) કાચા માલમાંથી તૈયાર માલનું ઉત્પાદન થાય એટલે ક્યા તુણ્ણુણનું સર્જન થાય છે ?

(A) સ્થળ	(B) સમય	(C) આર્થિક	(D) સ્વરૂપ
----------	---------	------------	------------
 - (5) ધ્યાના મહત્તમ સંપત્તિના સર્જનનો હેતુ કોના આર્થિક લાભ સાથે સંકળાયેલો છે ?

(A) સંચાલક	(B) કર્મચારી	(C) માલિક	(D) ગ્રાહક
------------	--------------	-----------	------------
 - (6) રોજગાર બદલવામાં શું મેળવાય છે ?

(A) વેતન	(B) ફી	(C) નફો	(D) મૂડી
----------	--------	---------	----------
 - (7) વેપાર એ કઈ પ્રવૃત્તિ છે ?

(A) આર્થિક	(B) બિનઆર્થિક	(C) ધાર્મિક	(D) સામાજિક
------------	---------------	-------------	-------------
 - (8) કુદરતી સંપત્તિમાં તુણ્ણુણનો ઉમેરો કરી ઉત્પાદન કરવું એટલે શું ?

(A) વેપાર	(B) સહાયક સેવાઓ	(C) વાણિજ્ય	(D) ઉદ્યોગ
-----------	-----------------	-------------	------------
 - (9) બેતી, પશુપાલન, મત્સ્ય વગેરે ઉદ્યોગો ક્યા પ્રકારના છે ?

(A) પ્રાથમિક ઉદ્યોગ	(B) ગૌણ ઉદ્યોગ	(C) આનુષંધિક ઉદ્યોગ	(D) મૂડીપ્રધાન
---------------------	----------------	---------------------	----------------
 - (10) સરકારી કર્મચારી તેના શ્રમના બદલવામાં વેતન મેળવે તે ક્યા પ્રકારની આર્થિક પ્રવૃત્તિ કહેવાય ?

(A) ધંધો	(B) વ્યવસાય	(C) રોજગાર	(D) વાણિજ્ય
----------	-------------	------------	-------------
- જવાબ :** (1) (B) (2) (C) (3) (A) (4) (D) (5) (C) (6) (A) (7) (A) (8) (D) (9) (A) (10) (C)

2. નીચેના પ્રશ્નોના એક વાક્યમાં જવાબ આપો :

- (1) આર્થિક પ્રવૃત્તિ એટલે શું ?
- (2) માલના ઉત્પાદનના સ્થળેથી ઉપલોક્તા સુધી લઈ જવામાં આવે એટલે ક્યા તુણ્ણુણનું સર્જન થયું ગણાય ?

- (3) વ્યવસાય એટલે શું ?
- (4) રોજગાર એટલે શું ?
- (5) વ્યવસાયી વ્યક્તિએ શું પ્રાપ્ત કરવું પડે છે ?
- (6) વેપાર એટલે શું ?
- (7) પ્રાથમિક ઉદ્યોગ કોની સાથે સંકળાયેલો છે ?
- (8) પ્રાથમિક ઉદ્યોગ અને ગૌડા ઉદ્યોગને કયો ઉદ્યોગ મદદગાર બને છે ?

3. નીચેના પ્રશ્નોના ટૂંકમાં જવાબ આપો :

- (1) ધંધાને આર્થિક પ્રવૃત્તિ કેવી રીતે કહી શકાય ?
- (2) રોજગારની કોઈ પણ બે લાક્ષણિકતાઓ જણાવો.
- (3) ધંધાની સામાજિક જવાબદારીનો હેતુ એટલે શું ?
4. નીચેના પ્રશ્નોના મુદ્દાસર જવાબ આપો :

 - (1) આર્થિક અને બિનઆર્થિક પ્રવૃત્તિ એટલે શું ? ઉદાહરણ દ્વારા સમજાવો.
 - (2) વ્યવસાયનો અર્થ સમજાવી તેની લાક્ષણિકતાઓ જણાવો.
 - (3) વેપાર અને વાણિજ્યનો તફાવત સ્પષ્ટ કરો.

5. નીચેના પ્રશ્નોના વિસ્તારપૂર્વક જવાબ આપો :

- (1) ધંધો એટલે શું ? ધંધાની લાક્ષણિકતાઓ જણાવો.
- (2) ધંધાના સામાજિક હેતુઓ સમજાવો.
- (3) “સમાજ વગર ધંધાનું અસ્તિત્વ શક્ય નથી.” - ધંધાના સામાજિક હેતુઓના સંદર્ભમાં વિધાન સમજાવો.
- (4) ધંધાકીય જોખમ એટલે શું ? ધંધાકીય જોખમ ઉદ્ભવવાનાં કારણો જણાવો.
- (5) ધંધો, વ્યવસાય અને રોજગાર વચ્ચેનો તફાવત આપો.
- (6) ઉદ્યોગનો અર્થ આપી તેના પ્રકારો જણાવો.

પારિભાષિક શબ્દો

આર્થિક પ્રવૃત્તિ	:	Economic Activity
બિનઆર્થિક પ્રવૃત્તિ	:	Non-Economic Activity
ધંધો	:	Business
વ્યવસાય	:	Profession
રોજગાર	:	Employment
વેપાર	:	Trade
આંતરિક વેપાર	:	Internal Trade
આંતરરાષ્ટ્રીય વેપાર	:	International Trade
વાણિજ્ય	:	Commerce
વ્યવર્સથા (સંગઠન)	:	Organisation
ધંધાકીય સંચાલન	:	Business Administration
ઉદ્યોગ	:	Industry
તુલિંગુણ	:	Utility

●